

Paul Ricoeur: La mémoire, l'histoire, l'oubli

(Emlékezet, történelem, felejtés)

Paris, Seuil, coll. L'ordre philosophique, 2000

AZ EMLÉKEZET-FENOMENOLÓGIÁTÓL AZ EMLÉKEZET-POLITIKÁIG. PAUL RICOEUR ÚJ KÖNYVÉRŐL

Noha csak 2000 szeptemberében jelent meg Paul Ricoeur új kötete, decemberben már az első többnapos kerekasztal is lezajlott a párizsi EHESS-en (Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales) a mű kapcsán, bár több előadó bevallottan nem is jutott addigra még a terjedelmes szöveg végére. A négynapos szeminárium után az ötödiken maga az immár 87 éves szerző beszélgetett a könyvében is érintett olasz mikrotörténelem egyik nagy alakjával, Giovanni Levivel. A könyv ráadásul kifejezett piaci siker, ami még Franciaországban is viszonylag ritkán esik meg tudományos munkákkal, főleg ha Ricoeuréhoz hasonló nehézségű, jelentős háttértudást feltételező szövegről van szó. Természetesen a viták rögtön megindultak a könyv kapcsán, fogadtatása erősen vegyes filozófus- és történészkörökben egyaránt: míg az előbbi reakciók talán inkább negatívak, az utóbbiakat vegyesnek nevezhetjük.

A jelen ismertetés nem tűzheti maga elé a minden szempontra kiterjedő bemutatást — ez Ricoeur műveinek terjedelmét és összetettségét figyelembe véve e tanulmány kerekeit messze meghaladó feladat lenne. Sőt, a szerző tudományos sokoldalúságát (filozófusok, történészek és irodalmárok egyaránt olvassák) tekintve majdhogynem lehetetlen is minden tudományág szempontjait egyszerre alkalmazni. Szükséges tehát, hogy szűkítsünk olvasatunkon: a továbbiakban elsősorban Ricoeur és a történettudomány kapcsolatára szorítkozunk. Annál is inkább szükséges ez a szűkítés, mivel a három érintett tudományból hazánkban a történeti szakma az, amelynek látóköréből talán leginkább kimaradt a szerző, a filozófusok és az irodalmárok (ha nem is túl régen) már felfedezték. Irodalomelméleti és filozófiai áttekintést ad munkásságáról Szegedy-Maszák Mihály a szerző különböző írásaiból összeállított tanulmánykötet-höz írt bevezetőjében.¹

Ricoeur felfedezésében nem csak nálunk vannak késésben a történészek: ebben a francia történetiszakma is több évtizedes késéssel indult. Első, a történelemhez is kapcsolódó ismeretelméleti munkája, a „Történelem és igazság” (*Histoire et vérité*, 1955) azonban még túl korán érkezett. Franciaországban a húszas-harmincas években fellé-

1 Ricoeur, Paul 1999: *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*. Budapest. Szegedy-Maszák Mihály utószava egyben életrajzi áttekintés is, és támpont a szerző filozófiai kulcsfogalmainak és nyelvezetének megismeréséhez. Különösen hasznos segítségnek tűnik a szerzővel való levélváltás során kialakított Ricoeur-szótár, ám sajnálatosnak tartjuk, hogy noha Szegedy-Maszák az utószóban külön kitér Ricoeur műveinek többnyelvű terminológiájára, az abból fakadó megértési nehézségekre, a szótár csak francia kifejezéseket tartalmaz, és kimaradnak az angol és főleg a német nyelvű, kulcsfontosságú fogalmak — sőt, a francia kategóriák között is többször kézenfekvő, külön magyarázatot nem is igénylő kifejezések is szerepelnek a jegyzékben (pl. compréhension — megértés, configuration — konfiguráció, sens — értelem). A kötet egyes tanulmányaival kapcsolatban felmerült fordítási problémákkal kapcsolatban lásd Erdélyi Ágnes 2000: Fordítás *BUKSZ*, 2000. tél, 384—387.

pő, Bloch és Febvre fémjelezte új tudományos történetírás megszületésekor (többek között) a filozófia kiszorítását is meghirdette. 1955-ben a Braudel irányítása alatt terjeszkedő, intézményeit éppen kiépítő Annales-kör ereje, elismertsége és (vélt) totális tudományossága védelmében nem szentelt figyelmet a filozófia oldaláról érkező elemzéseknek: számok, időtartamok, struktúrák között, és a Braudel legközelebbi munkatársára, a történész és közgazdász Ernest Labrousse-ra jellemző marxista irányultság mellett nem volt helye az ilyen típusú elmélkedésnek, a francia történettudomány más, konzervatívabb köreiből még kisebb esélye lehetett egy történetfilozófiai munkának. Ezután Ricoeur maga is hosszabb ideig a szigorúbban vett filozófia és az irodalomelmélet felé fordult. Talán amerikai tartózkodása és az új amerikai irányzatokkal való megismerkedése jelentette a fordulópontot itt: a *linguistic turn* (nyelvészeti fordulat) és a *speech act* (beszédaktus) elméleti háttere is érződik az elbeszélés kérdését érintő kisebb tanulmányok után elérkező nagy összegzésen, az „Idő és elbeszélés” három kötetén (*Temps et récit* I—III: 1983—1985). A tudás és a tudományosság feldarabolódásának korában szinte korszerűtlennek hatnak Ricoeur rendszeresen érkező nagy, „hegeliánus” összegzései, ám ő látványosan kitarat e hagyomány mellett, és munkái szinte maradéktalanul be is teljesítik e célkitűzést.

Az *Idő és elbeszélés* sem kizárólag a történelemmel, a történeti elbeszéléssel foglalkozik, de ezúttal nem maradt el a hatás e közegben sem. Ennek előfeltétele volt azonban az, hogy jelentős változások történjenek a francia és (ezt megelőzően, valamint ennek kapcsán) a nemzetközi történetírásban. A hetvenes években lépett fel a francia történettudományban egy komoly filozófiai alapokkal rendelkező episztemológus-történész nemzedék, tagjai között Henri-Irénée Marrou-val, Paul Veyne-nel és Michel de Certeau-val, párhuzamosan a többé-kevésbé filozófus Michel Foucault fellépésével — hatásukra általánossá vált a történészi eljárásokkal, a történész feladatával kapcsolatos reflexió. Az Annales-körben egyre inkább megmutatkoztak a nyolcvanas évek végére konkrétan megfogalmazódó válság első jelei — ezek eredménye lesz néhány évvel később az Annales két nagy hatású szerkesztőségi cikke, az *Un tournant critique?* (Kritikai fordulat? 1988) és a *Tentons l'expérience* (Kíséréljük meg! 1989). E fordulat egyik jele éppen az volt, hogy az Annales-kör fokozottan figyelembe vette az egyéb tudományokból a történettudomány felé érkező véleményeket. A terep tehát elő volt készítve arra, hogy egy gyökeresen új szemléletű mű figyelmes fogadtatásra leljen. Az *Idő és elbeszélés* élt is ezzel, bár jelentőségét elsőként egy erősen filozofáló hajlamú, akkoriban kissé elszigetelt (ám ma nagy reneszánszát élő) szerző, az említett episztemológus-történész irányzat egyik meghatározó képviselője, Michel de Certeau ismerte fel. Az öt jelentős késéssel követő Roger Chartier 1988-ban még csak „távoli, de fontos” szerzőnek látta Ricoeurt egy ismertetésben, François Dosse valamivel később viszont már azt állította, hogy Ricoeur egyenesen „forradalmasította” a történetírást.² A mű végül öt évvel megjelenése után eljutott odáig, hogy az Annales-kör kerekasztal-ülésen vitassa meg, és hatása a meghirdetett kritikai fordulatban mindenképp alapvető volt, mindenekelőtt a narrativitás és a pragmatikus filozófia felfedezésében.

2 Dosse, François 1955: Ricoeur révolutionne l'histoire. *Espaces Temps*, 59—61, 6—26.

Ricoeur kedvező fogadtatásának egyik kulcsa az volt, hogy kiválóan ismeri a történettudomány helyzetét — ez a jelen munka recepciójában is meghatározó. Ugyanilyen fontosak voltak megállapításai a történeti szöveggel kapcsolatban, mindenekelőtt az első kötetben. Hermeneutikai eszközökkel és az angolszász történettudományi kellektárával többek között egyértelműen kimutatta, hogy amikor az Annales-kör indulása idején meghirdette a cselekményességen és a cselekményszövésen³ (*intrigue, mise en intrigue*) alapuló történeti okfejtés elvetését is, voltaképp ezt nem váltotta, válthatta be. Olvasata szerint a történeti szövegek mindenképpen hordoznak egyfajta specifikus cselekményességet, nélküle szociológiává válnának — nem beszélhetünk tehát a cselekmény elvetéséről, inkább csak annak „holdfogyatkozásáról”. Szimbólumértékű volt elemzése az „A történelem ideje és az esemény sorsa” című fejezetben Braudel *Mediterráneum*áról: nem kevesebbre vállalkozott, mint hogy kimutassa a cselekményesség meglétét a totális történetírás programadó könyvében, azon belül pedig mindenekelőtt a Földközi-tenger „sorsában” és a legendás három idősíki közötti kommunikációban. Néhány mellékes ponton talán vitába lehetne szállni ezzel a szövegelemzéssel,⁴ ám annak aprólékos levezetésű, találó olvasatával aligha. Húsz évvel korábban ez a vállalkozás még jelentős visszatetszést keltett volna Franciaországban, de az új kérdéseket felvető, a braudeli hagyománnyal szemben több szempontból erősen kritikus új történész-nemzedék számára Ricoeur elemzése egyenesen üzenetértékű volt.

Az akkori új nemzedék tagjai mára az Annales-kör meghatározó alakjává nőtték ki magukat, így a befogadói közeg nem sokban változott az újabb történelemelméleti tárgyú Ricoeur-könyv recepcióját illetően. A szerző felfedezése befejezett tény, az érkező újabb történész-nemzedékek pedig már tudatában vannak Ricoeur jelentőségének, hatásának. Talán e tényezőknél tudhatjuk be az említett, majdhogynem irracionális gyorsaságú reakciót is.

Két kapcsolódó, eredetileg egyaránt előadásként elhangzott szövegnek is figyelmet kell szentelnünk, mielőtt magára a könyvre térnénk. Az első egy magyarul is megjelent Ricoeur-szöveg, mely egyfajta előtanulmánya vizsgálatunk tárgyának, az *Emlékezet — felejtés — történelem* címet viseli,⁵ és koncepciója csak egyes apró pontokon tér el az összegző kötettől. A második ilyen szöveg a mű megjelenésével egy időben publikált, így figyelemfelkeltőnek is alkalmas *Annales*-cikk, mely egy 2000. júniusi előadás szövege.⁶ Ez amellest, hogy a könyv nagy vonalait felvázolja (noha arra konkrét utalást

3 A történeti írásmód kritikájában is kulcsfontosságú *mise en intrigue* kifejezés bevett magyar fordítása a cselekményszövés, noha ez több kérdést is felvet és viták tárgya is: egyrészt túlságosan is „aktív” képzetet kelt, másrészt a „szövés” egy nagyon erős, ám Ricoeur által soha nem használt metafora.

4 A síkok közötti hierarchiával kapcsolatban például erősen vitatható állítása, mely szerint Braudel könyvének harmadik, az eseményekkel foglalkozó kötetét az egész koncepció megkoronázásának tekintette volna — Braudel a nagy mű előszavában gazdag, de veszélyekkel terhes történelemnek nevezte, mely csak az első két szint függvényében érthető meg (Braudel, Fernand 1996: *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában* 5. Budapest).

5 In: N. Kovács Tímea szerk. — Thomka Beáta vál. 1999: *Narratívák 3. A kultúra narratívái*, Budapest 51—67. E tanulmányt már ismerteti és felhasználja Gyáni Gábor az *Emlékezet, emlékezés és a történelem elbeszélése* (Budapest, 2000.) című könyvének epilógusában. Az 1997-es tanulmány gyors magyar nyelvű megjelenése feletti örömet némileg csökkenti, hogy a szerkesztés során az eredeti, német változatnak megfelelő, német nyelvű hivatkozások (pl. Halbwachs és Locke) maradtak a szövegben.

6 *L'écriture de l'histoire et la représentation du passé*. Annales, LV, no. 4. (2000. júl.—aug.) 731—747.

nem tesz), mindenekelőtt arról a bizalmi paktumról szól, melyet a történelmet olvasó a történelmet íróval köt: tárgya tehát az emlékezet és kutatás viszonya, (ki nem mondván) a történelem itt újra elemzett gyógyszer vagy mérge szerepe. A két cikk érdekességeire az elemzés során részletesebben kitérünk.

Kinyitva a kötetet, könyvészeti szempontból is érdekes megoldással szembesülünk: az eredeti könyvtestbe beépített, egy képhez kapcsolódó kézirásos dedikációval, mely leginkább képes levelezőlap hatását kelti. A címlapképpel azonos kép az ulmi Wiblingen-kolostor könyvtárában található, a történelem kettősségét ábrázoló barokk szoborcsoportot ábrázolja. Egyik alakja a szárnyas Kronosz, aki egy könyvből tép ki egy lapot. Mögötte, kissé kiemelkedve maga a Történelem áll. Egyik lábával bőségszarut borít fel, amelyből a bizonytalanságot jelképező pénz ömlik. Bal kezével Kronoszt igyekszik megakadályozni a lap kitépésében, míg jobbáiban eszközeit tartja: könyvet, tintatartót és vesszőt. A történetírásról alkotott képének e több évszázados megfogalmazásához Ricoeur kétértelmű megjegyzést fűz (kiemelések tőle): „A szárnyas isten PUSZTÍTÁSA és a történelem ÍRÁSA és annak íróvesszeje között — Paul Ricoeur”. Noha az aláírás egy sorral lejjebb helyezkedik el, az üzenet könnyen kiolvasható: nemcsak a történetírás áll a kettő között, de természetesen nincs kétsége afelől sem, hogy ő maga is e kettős hatásnak van kitéve.

A könyv három, világosan elkülönített részre oszlik, melyek szinte teljesen megfelelnek a cím három szavának — ehhez kapcsolódik még egy utószó a megbocsátásról. A három rész az elemzési eljárásában is különbözik: az első az emlékezet és az emlékezeti tevékenységek husserli értelemben vett fenomenológiája, a második a történeti tudományok episztemológiája, míg a harmadik rész az ember történeti beágyazottságának hermeneutikai elemzése. Hármass rendszerét tovább tagolva minden egyes rész is további három szakaszra bomlik. Noha mindhárom rész megállná a helyét magában is, a szerző szorosán összefüggőnek tekinti őket, „mint egy háromárbcos hajó árbocait” — így leghelyesebbnek a három rész lineáris olvasata tűnik.

Az első rész az emlékezet és az emlékeztetés, reminiscencia fogalma köré szerveződik. Célja az emlékezet fenomenológiájának megalkotása, melyben a görög hagyomány mellett fő támpontjai (természetesen) Husserl, illetve Bergson. A tudat fenomenológiai értelmezése szerint minden tudat valaminek a tudata, és az ego-kérdés mindig az intencionalitás után áll. Ennek értelmében halad Ricoeur is, amikor az emlékezésben annak tárgyát — ellentétben az utóbbi idők irányzataival — az emlékező elé helyezi: mint kifejti, ellenkező esetben a kollektív emlékezet e helyütt is tárgyalt kategóriája értelmezhetetlenné válna. Ám az emlékezet tárgya is kettős természetű, kognitív és pragmatikus, amit a görög *mneme* és *anamnesis* ellentétére vezethetünk vissza — e fogalom párt a rá jellemző módon klasszikus filozófiatörténeti okfejtéssel elemzi. A *mneme* a passzív, a hogyan, az *anamnesis* az aktív, a mit — és ez az a tudatos fázis, ami miatt a kétely mindig felmerül, hiszen a felidézés tudatos aktusa mindig a pontatlanság felé sodor. Ennek két negatív hatása is van. Először is emiatt köti a filozófiai hagyomány az emlékezést a képzeleti, fikcionális tevékenységekhez — Ricoeur épp ezek eltávolításán fáradozik. Másodsor: ez teszi lehetővé nem pusztán az emlékezet használatát, de az azzal való visszaélést is. Használat és visszaélés, úzus és abúzus (*us* — *abus*) az első rész második fejezetének témái: mesterséges használat címén a memo-

rizálás Descartes-nál is kárhoytatott gyakorlatára tér ki, míg a természetes emlékezetel való konkrét visszaélésekről részletes tipológiát nyújt például a pszichológia és a politika köréből.⁷

Az emlékezet fenomenológiája tehát három lépést tartalmaz: a mit (*souvenir*, emlék) kérdéséből a hogyan (*reminiscencia*, emlékeztetés) kérdésén át vezet az út a ki (*mémoire*, emlékezet) kérdésébe. A Ricoeur-nél is új elemként megjelenő reminiscencia Arisztotelész *Parva Naturalia*-jából átvett fogalom: a görög hagyomány áttekintésénél ez a tanulmány jelenti a megoldást híres megfogalmazásával: „Az emlékezet a múlt része.”

Az emlékezetet legtöbbször az a vád éri, hogy nem pontos. Ez főleg azért tűnik „hibának”, mert az emlékezet a múlthoz fűződő egyetlen kapocs — ám Ricoeur következetesen kitart amellett (és ez könyvének egyik fő mondanivalója), hogy se személyes, se historiográfiai szinten nincs más használható eszközünk. Az emlékezetből a történelemmé válás kulcsa a tanúság, ám a hamis tanúságok kiszűrésére Ricoeur sem ismer annál a szimpla, voltaképp szubjektívnek is nevezhető történelmi módszernél jobb megoldást, mint hogy az egymással szembeállított tanúságok közül az egyiket megbízhatóbbnak tartjuk. Viszont nem tér ki az okokra, amelyek miatt egyik vagy másik tanúságot részesítjük előnyben az oppozíció során: egyértelmű, hogy az ilyen ítéletek objektív voltát a legtöbb esetben nem feltételezhetjük.

Az emlékezeti tevékenységek tipológiáját ellentétpárok vizsgálatával alkotja meg, főleg Husserl és Bergson alapján. Elemzésük mindenekelőtt filozófiai jellegű, sőt — a Ricoeurre oly jellemző módon — lényegében a szerzők nézeteinek ismertetése. Az első pár ’szokás’ és ’emlékezet’, mely Bergson *Anyag és emlékezet* című munkájából származik, a második a görög filozófiatörténeti részből átemelt ’felmerülés’ (*rappel, mneme*) és ’felkutatás’ (*recherche, anamnesis*), míg a harmadik az ’önmagára irányulás’ (*réflexivité*) és a ’világra irányulás’ (*mondanéité*, Husserl kései műveinek *Lebenswelt*-je), az emlékezet objektiválásának kérdése.⁸ A Bergson által használt *souvenir-pur* és *souvenir-mémoire* (tisza emlék és emlékezet-emlék), illetve a Husserlnél fellelhető *Bild* és *Fantasie* ellentétpárjainak felhasználásával jut el az emlék kép-mivoltának meghatározásához.

Az emlékezet tárgyának meghatározása után érhetünk el az emlékezőhöz, mely mint kérdés — ahogy azt korábban kifejtette — az ókorban még fel sem merült. Ricoeur első, cseppet sem újszerű (például Halbwachsnál már fellelhető) tézise az, hogy az alany helyén az egyes szám kizárólagos használata tévedés és helyet kell adnunk a kollektivitás különböző formáinak, a többes számnak is. A második pont a szubjektivitás beismerésének és a kollektív tudat felfedezésének kettős tudománytörténeti vonala, melynek mentén egyéni és kollektív tudat és emlékezet látszólagos összeütkö-

⁷ Az emlékezetrel kapcsolatos visszaéléseket Tzvetan Todorov rokon témájú kis könyvében, a *Les abus de la mémoire*-ban elemzi részletesen (Arléa, 1995).

⁸ Ezen a ponton némi kritikával Edward S. Casey *Remembering* c. könyvének (Indiana University Press, 1987) tipológiáját követi, bár annak kevésbé husserliánus eljárásával nem ért teljesen egyet: az emlékezeti típusok (*mnemonic modes*) között Casey megkülönbözteti a *reminding* (franciául *rappeler*, a passzív, nem tudatos emlékezet), a *reminiscing* (az egy színttel aktívabb reminiscencia — a német *Gedächtnis* megfelelője, amely lehet diskurzív is: emlékszel, amikor?) és a *recognizing* (*reconnaissance* — a saját, ismerős tereppé váló emlékezet, a ráismerés) kategóriáját.

zésbe kerülnek: az előbbi csak pszichologizálva vizsgálható, míg az utóbbi, noha státusza a társadalomtudományok számára megkérdőjelezhetetlen, filozófiailag nehezen értelmezhető. Ezen az ellentétén Ricoeur ismét a hagyomány eredetének felgöngyölítésével, a belső és külső pillantás jeles teoretikusainak vizsgálatával próbál felül-emelkedni. A belső pillantás belső fejlődést feltételező, és egyebek között a szerzők nyelvi hátterét is figyelembe vevő megközelítésénél alanyai Szent Ágoston, Locke és megint csak Husserl, míg a külső pillantás jóval modernebb elméletét Maurice Halbwachson keresztül térképezi fel.

A kollektív emlékezet szociológiájának és az egyéni emlékezet fenomenológiájának összevetésével jut el a gondolatmenet és az első rész zárásához, az emlék három attribúciós alanyához (*sujet d'attribution*): az énhez, a kollektivitáshoz és a 'közelállókhoz' (*moi, proches, collectifs*). E két ellentétes végpont — egyéni és kollektív — Ricoeur szerint képtelen egymáshoz közelíteni: a fenomenológia idealista meggyőződése miatt, a szociológia (mely a kollektív tudat kategóriáját már története kezdete óta alkalmazza) fiatalos lendületének pozitivista előítélete miatt. Az attribúció témáját már az 1990-ben megjelent „Én mint másik” (*Soi-même comme un autre*) című munkában tárgyalta. Ezúttal Strawson *Individuals* című könyvére támaszkodva alapozza meg az attribúció téziseit — ám ennek az egyénre és a csoportra vonatkozó különféle változatainak filozófiai mélyelemzésénél érdekesebbnek tűnik záró javaslata. Az egyéni és a kollektív emlékezet közötti hídként javasolja a 'közelállók' sajátos emlékezetének elismerését, melyek az egyént a közösségtől elválasztó út különböző pontjain helyezkednek el. Vérségi és affiniális közösség, korcsoport és egyéb kategóriák mind arra szolgálnak, hogy a két emlékezetípust összekössék. A kiscsoportok és még kisebb egységek hídként való kijelölése egyén és társadalom viszonyában semmiképp sem új — ám felhasználása az emlékezet terén mindenképp annak tekinthető.

A második rész a Történelem/Episztemológia címet viseli, és feltételezhetjük, hogy az ebben foglaltak okán kedvező Ricoeur fogadtatása egyes történészeknél. Az *Annales*-cikk gondolataival egybecsengő előhang, mely a provokatív „Történelem, gyógyszer vagy mérég?” címet viseli, Platon *Phaedrájából* idézi fel a történetírás megszületésének már Derrida által is elemzett mítoszát. Itt olvashatjuk, hogy a történelem művelése okán az emberek valódi emlékezetük gyakorlása helyett felejtenek, bizalmukat az írásba helyezik — s a történet során nem derül ki, hogy a filozófia gyógyírt hozhat-e erre, vagy akár eldöntheti-e, hogy a történelem voltaképp gyógyszer vagy mérég.

Elemzésének kiinduló pontja a görög *historie* szó pontos értelmének meghatározása: 'kutatás', 'keresés'. Noha más-más tudományágak másképp értelmezik ezt, Ricoeur nem veszi figyelembe például az erőteljes francia földrajztudomány ilyen tárgyú megállapításait,⁹ és úgy tűnik, hogy a *historiet* és Hérodotoszt egyértelműen és kizárólagosan a történettudomány körébe sorolja.

A fejezet címében még egymás mellett áll a két kategória, de pár lépéssel később egyértelművé válik, hogy mindenképp a történeti megismerés episztemológiája elem-

⁹ Ezt leghatározottabban talán a klasszikusabb francia földrajzi iskola egyik mai vezetője, az *Hérodote* című földrajztudományi lapot alapító Yves Lacoste hangoztatja (például a *La légende de la terre*-ben, Flammarion, 1996), aki szerint a *historie* 'kutatás' értelme talán jobban vonatkozik a földrajztudományra, mint a történelemre, és Hérodotosz legalábbis a földrajztudomány atya is.

zése tárgya, mindenekelőtt a hermeneutika segítségével. Ez az előző fejezet emlékezetkérdéseihez csak annyiban kapcsolódik, hogy a távollevő, de megtörtént dolog reprezentációját, illetve a lehetséges úzusokat és abúzusokat ezúttal is aláhúzza a szerző. Ám ennél sokkal fontosabb megállapítása, hogy a történelemnek mint tudományos és (visszaulva előző műveire, főleg az *Idő és elbeszélésre*) irodalmi diszciplínának specifikus, csak rá jellemző emlékezeti státuszt tulajdonít.

Ricoeur az őt a történészek számára egykor elsőként felfedező Michel de Certeau-tól veszi át a történetírói eljárás (*opération historique*) kategóriáját, sőt annak hármas rendszerét (kutatás, magyarázat, írás) is, bár ennek esetenként más tartalmat tulajdonít.¹⁰ E hármasságnak rendeli alá a második rész alfejezeteit is. Húzzuk alá itt az eltérést az *Emlékezet — felejtés — történelem* című előtanulmányhoz képest. Ott még „törésekről” beszélt e fázisok között, a könyvben már elkülönülő szakaszokként írja le a kutatás, magyarázat és írás rendszerét. Az első ezek közül a dokumentarista szakasz, mely a szemtanúktól a levéltárak használatán át a dokumentarista bizonyíték megalkotásának pillanatáig halad. Tárgyai, a források: a lakott tér, a történeti idő, a tanúság és az archívum, s ezeken keresztül jut el a dokumentarista bizonyíték kategóriájáig.

A magyarázó/megértő szakasz a ’miért’-re válaszoló ’mert’ használatát elemzi. Magyarázat és megértés között ugyanakkor nemhogy ellentétet nem feltételez, de azokat éppúgy egymás mellé helyezi, mint történelmet és episztemológiát a fejezet címében. A klasszikus értelemben vett historiográfiai okfejtését ott folytatja, ahol az *Idő és történelemben* megállt: a mentalitástörténetnél, de kitér három fontos befolyásra, a “tudományos szigor három mesterére”, Foucault-ra, de Certeau-ra és (a szintén késve felfedezett, az utóbbi években újabb reneszánszát élő) Eliasra. Bár inkább csak ismertetés szintjén, de kitér a mai történettudomány egyik legélénkebb vitájára, a mikrotörténelem értelmezésére is. Külön fejezetet szentel így például az eredetileg Giovanni Levitől származó, majd Bernard Lepetit által kibontott léptékkfogalomnak, mely a mikro- és makroszintű történeti szemléleteket a földrajztudomány és az építészeti léptékkategóriájához hasonlóan egymás mellett élő, egymást kiegészítő, de hierarchikusan össze nem vethető, más-más célt szolgáló entitásokként kezeli.

Végül a történeti eljárás harmadik szakasza a megjelenítés, mely az irodalmi vagy legalábbis írásos formába öntés, a történelem olvasó elé tárásának pillanata, amely — noha az episztemológia szempontjából az előző szakasz a meghatározó — kulcsfontosságú a történészi szándék szemszögéből. Ricoeur szerint a múlt megjelenítése révén ez a szakasz kapcsolódik legszorosabban az emlékezet kérdéséhez.

A történeti reprezentáció fejezetének két legfontosabb állítása voltaképp a szóhasználatban rejlik. Az első irodalomelméleti alapú kiinduló tézise, mely szerint nem helyes erre a szakaszra a történetírás vagy historiográfia kifejezést alkalmazni. A három tárgyalt szakasz mindegyike írásfolyamat, e harmadik sajátossága csupán abban áll, hogy itt készül az olvasó elé tárt szöveg. A második tézis a ’reprezentáció-megjelenítés’ szó választása az ’interpretáció-értelmezés’ helyett. A múlt minden megjelenítése voltaképp

10 Jelzésértékű, hogy de Certeau ma számtalanszor hivatkozott elemzésének első változata a hetvenes évek programadó könyvében, a Jacques Le Goff és Pierre Nora szerkesztette *Faire de l'histoire*-ban (Gallimard, 1974) jelent meg. Érdemes megjegyezni azt is, hogy ezúttal a történészek által „késve” felfedezett Ricoeur lel új kategóriákra régebbi történeti munkákban.

értelmezés, ám Ricoeur szerint az értelmezés — csakúgy, mint az igazság (*vérité*) fogalma — a történeti eljárás igazságra törésének (*visée véritative*) egyik dimenziója. A ‘reprezentáció’ pontosabban fejezi ki a magyarázó szakaszból az irodalmi szakaszba való átlépés kontinuitását, sőt magától értetődően történelem és emlékezet viszonyát is: a reprezentáció fogalomkörével írja le az emlékezet fenomenológiáját. Határozottan elveti azt, hogy a narrativitás vitájában — mely saját könyve, az *Idő és történelem* megjelenése, illetve Hayden White fellépése óta tart¹¹ — annak ellenzői és támogatói egybemossák az elmondás és a magyarázat kategóriáit — e fejezet jelentős része tehát a korábbi könyve által kiváltott vitákban való állásfoglalásként is értékelhető.

A harmadik részben a mű címének „felejtés” szava csak a harmadik szakaszban jelenik meg: a fejezet egésze az ember történeti mivoltának (*condition historique*) hermeneutikai elemzése. A magyar olvasó számára talán még szokatlan e kérdésfeltevés, ám Franciaországban már hagyományra tekinthet vissza annak elemzése, hogy a történetírás milyen szerepet játszik vagy játszott a civilizáció egyes pillanataiban. Ez a fejezet vizsgálja az előzőekben kifejtett háromszatú történeti diskurzusmodell filozófiai szempontból tekintett életképességét és a filozófia szerepét ebben, kezdve mindenekelőtt a totális tudományosság ideájának (mondhatni magától értetődő) elvetésével. Ehhez kapcsolódik a fejezet előhangja is, mely Nietzsche második *Korszerűtlen elmékedésének*, az *A történelem hasznáról és káráról*-nak¹² bevallottan szabad olvasata — ez szándékosan a téma tényleges elemzésén kívül kap helyet, és ahhoz csak nagyon érintőlegesen kapcsolódik.

A fejezet első része a történelem kritikai filozófiája, melyben Ricoeur fő támasza a nálunk és Franciaországban egyaránt divatos Reinhard Koselleck fogalomtörténete (*Begriffsgeschichte*). Koselleck eszköztárát használja fel mind az Annales klasszikus korszakában felépített időmodellek fogalomkészletének kritikájára, mind a történelem filozófiai dimenzióinak vizsgálatára, ez utóbbiban természetesen visszanyúlva a német filozófia klasszikusaihoz is. A morálfilozófia határát súrolja ez az elemzés, csakúgy, mint az ezt követő összevetés a történész és a bíró szerepe között, és a történeti interpretáció ilyen irányú újragondolása. A fejezet második szakasza mintha Ricoeur korábbi munkájához nyúlna vissza: ott *Idő és elbeszélés*, itt *Történelem és idő* a cím — a fejezet, mely a leghosszabb az egész könyvben, önmagában is egy jelentősebb tanulmánynak fogható fel. „A történelem nyugtalanító különösségének” fogalma köré csoportosított témák között találhatunk a könyvben már érintett kérdéseket (így Halbwachs nézeteit), klasszikus filozófiai okfejtéseket az időben való lét (*etre-dans-le-temps*) kérdéséről (ismét Bergson felhasználva többek között), illetve olyan, eddig nem tárgyalt, de a magyar olvasó számára már ismerősebb területeket, mint a historicitás. Ez utóbbi Ricoeur történeti távlatban is áttekinti, és hajlik a német *Geschichtlichkeit* szavával jelölni azt. Tárgyalja az eredetileg nem az Annales köréből kiinduló, ám az alá Pierre Nora irányítása révén betagozódott, immár nemzetközi dimenziókat öltő *lieux de mémoire* (az emlékezet helyei) projektet is — ám mint több más kérdés, ez is inkább csak a bemutatás szintjén jelenik meg, kritikai megközelítés

11 Hayden White és Ricoeur e tárgyú nézeteinek friss, magyar nyelvű összegzését lásd Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése* című könyvében.

12 Ford. Tatár György (Hermész könyvek), 1989.

nélkül, sőt a fejezet címe (*E különös emlékezhelyek*) és számos megállapítása kifejezetten közhelyszerű egy 15 éve folyó kutatás esetében.

A harmadik rész zárófejezetét érdemes együtt olvasnunk az epilógussal, mert Ricoeur számára a felejtés és a „nehéz megbocsátás” végső soron egymásba fonódnak, noha külön is vizsgálja őket. Két témakör merül fel példaként ezek tárgyalása során: a Holocaust és a franciák számára oly fontos Vichy-kormányzat, a francia kollaboráció bizonyos szempontból máig feldolgozatlan problémája. Nem megkerülhető a kérdés, hogy miért veti fel az emlékezet és történelem tudományos elemzésében e két problémát, melyek közül az utóbbi még mindig igen ritkán jelenik meg tudományos tárgyként, és miért kap ilyen kiemelt szerepet az emlékezet kérdésköréhez más szerzőknél jóval esetlegesebben kapcsolódó ’megbocsátás’. A válaszban talán figyelembe kell venni Ricoeur — az okfejtésekben nem észlelhető, ám határozott — vallásosságát, sőt Franciaországban ritkának számító protestáns hitét.

A felejtést a nyomok kérdésén át közelíti meg, azok eltűnésével megegyező hangsúlyt kap fennmaradásuk lehetősége: a felejtés így kapcsolódik a megbocsátáshoz, a felejtés e filozófiailag különös útjához. Kétségtelenül a könyv legjelentősebb része ez, és már a téma indoklásánál meggyőző: nem lehet teljes az emlékezet kutatása sem a nem-emlékezés különböző formáinak, (legyen az szándékos vagy nem szándékos), sem a megbékélt vagy boldog emlékezetnek, illetve a megbocsátásnak elemzése nélkül. A felejtés is lehet persze úzus és abúzus tárgya: miként az amnesztiát provokatív módon ’oktrojált felejtésként’ jelöli meg.

A megbocsátás hiába tűnik kívülállónak a könyv „háromárbocos” szerkezetében, az olvasó mégis úgy érezheti, hogy az egész vállalkozás egyik fő célja ennek felvetése volt. (A hajó metaforájánál maradva: ha a három rész a három árbo, úgy a felejtés a parancsnoki híd.) A megbocsátás magasztossága feltételezi a megbocsátandó hiba mélységét is — a hiba pedig Ricoeur (sajátos) értelmezésében az ember cselekvőképességében való fennakadás, melyet azután a megbocsátás old fel. A múlt távolodik, és noha az idő elősegíti valamelyest a nyomok elmosódását, a távolodás az, amitől a megbocsátás (ahogy a fejezet címe jelzi) „nehéz” lesz. A megbocsátás számos dimenzióját tekinti át, a legkönnyebb intézményes változattól a személyes megbocsátás nehézségéig — egyéni és kollektív szinten egyaránt. Rendkívül érdekes e tekintetben a hivatkozás Marcel Mauss klasszikus tanulmányára az adományról: Ricoeur is felvázol egy hasonló elméletet a megbocsátásról. Ám Ricoeur szerint a megbocsátás esetében ez nem hármas (a maussi adni—kapni—viszonozni), hanem pusztán kettős (adni és kapni) osztatú.¹³ A lényeg azonban nem változik a klasszikus elmülethez képest: az adományozás és a megbocsátás aktusa is lényegét tekintve nem a „célszemély”, hanem a cselekvő státuszát növeli mindkét esetben, egy olyan körforgásban, melyben mindkét fél nyer valamilyen módon. De a bocsánat nyújtásánál talán még nehezebb a bocsánat kérése — Hannah Arendt nyomán haladva egy voltaképp klasszikus egzisztencialista tétellel zárul az elemzés: a megbocsátás kérésének elengedhetetlen feltétele a tett maradéktalan vállalása. Több, talán inkább lelkiismereti, mintsem tudományos bírálatot kapott ellenben az, hogy a megbocsátás és a felejtés különféle formáit hangsúlyozva Ricoeur az emlékezetpolitika egyik

13 Itt elgondolkodhatunk azon, vajon a kölcsönös megbocsátás nem lenne-e értelmezhető a Mauss-féle ’viszonzás’ (*contre-don*) kategóriájával.

központi kategóriáját, az emlékezeti kötelességet (*devoir de mémoire*), a tettek teljes el nem tűnésének e biztosítékát gyakorlatilag elvetette.¹⁴

* * *

Nehéz feladat összegezni véleményünket a könyvről. Hatalmas tudásanyagot görget maga előtt, minden érintett témakörben számtalan munkát láthatunk használatban — de meg kell ismételnünk véleményünket, hogy ez több ponton, Ricoeur más könyveihez hasonlóan, alig haladja meg azok (egyébként rendkívül hasznos) pusztá bemutatását. A műben a kortárs irányzatok és a klasszikusok egyidejű olvasata érdekes párbeszédet alkot, esetenként a filozófiai időutazás vagy a Koselleckéhez hasonló fogalomtörténet valóban megoldást jelenthet mai problémákra is — de távolról sem mindig. Ezek a történeti kitérők, akárcsak Ricoeur saját véleménye is, a legtöbb vitás helyen tudatosan egyfajta „köztes álláspontot” ragadnak meg, mely a siker keresésének praktikus módszere.

A Ricoeur által újabb területen megvalósított, rá jellemző „nagy összegzés” akár az ő, akár mások nézeteinek megismeréséhez és megértéséhez hasznos, és saját okfejtése révén esetenként minden nehézsége ellenére sodró erejű olvasmány, mely azonban távolról sem mindig hat az újdonság erejével. Nem kavarja, nem kavarhatja fel már úgy a történelem állóvizét sem, mint az *Idő és elbeszélés* — egyrészt mert (többek között éppen az ő hatására) ez a víz már nem áll, másrészt mert az eltelt másfél évtizedben Ricoeur — szükségszerűen — megszűnt szokatlannak lenni.

Az életműben elhelyezve ez a könyv az láthatóan és bevallottan is az *Idő és elbeszélés* folytatása, az ott a történettudománnyal megkezdett dialógus újrafelvétele. Akkor a narratív tevékenységet, a cselekményt és a történeti elbeszélést, ezúttal a történeti emlékezetet, az emlékezés aktusát és változatait tette az elemzés tárgyává, felhasználva nemcsak az *Idő és elbeszélés*, de a *Történelem és igazság* tanulságait is.

Tekintsük még egy pillanatra bevezetőjének egyik, a fülszöveget is alkotó gondolatára, mely tükrözi egész munkájának célját is, és főleg az újdonság erejével leginkább ható felejtés- és megbocsátás-fejezetekét: „Zavarba ejt egyik helyt a túl sok emlékezés, másutt a túl sok felejtés aggasztó látványa, hogy a megemlékezések hatásáról, az emlékezettel és a felejtéssel való visszaélésekről ne is beszéljünk. Ebből a szempontból egyik bevallott állampolgári témám az igazságos (vagy pontos) emlékezés politikájának ideája.” Megkérdőjelezhetetlen e gondolat igazságtartalma, de nem igazán látjuk, hogy e pragmatikus hozzáállás, a „szolgálni akarás” hol nyilvánul meg gyakorlatban magában a műben (főleg az emlékezeti kötelesség voltaképpeni elutasítása után) — a könyv végéről visszatekintve e hozzáállás kicsit póznak is tűnik.

Idézzük végül az e kötetben (rá eddig egyáltalán nem jellemző módon) esetenként költői megfogalmazásokat használó Ricoeur külön magyarázatot nem igénylő zárszavát: „A történelem alatt ott az emlékezet és a felejtés. Az emlékezet és a felejtés alatt az élet. De az életet írni más történet. Befejezetlenség.”

Írta: Gelléri Gábor

14 A Ricoeur-könyvről megjelent (Jean-Marc Ferry *La Question de l'Etat européen* című munkájának bemutatásával párhuzamos), egyébként alapjában pozitív hangvételű kritikájában Rainer Rochlitz veti föl az emlékezeti kötelesség elvetésének lehetséges tétjeit. L. Rochlitz, Rainer: „Mémoire et pardon. Signification politique des actes symboliques.” *Critique*, mars 2001, 163—186.

Molnár András (szerk.): Zala megye archontológiája, 1138–2000.

Zalai gyűjtemény 50., Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 2000.

A Zalai Megyei Levéltár, a maga nemében egyedülálló munkát jelentetett meg a Zalai gyűjtemény jubileumi, immár ötvenedik köteteként. Az archontológia, egy adott intézményben tisztséget betöltő, egy adott cím viselőinek kronológiai sorrendben való összeállítása történettudományunk igen csak elhanyagolt területe. Arra pedig még egyáltalán nem volt példa, hogy egy megye egész történetét felölelő munka készüljön. Ráadásul ez a kötet több, mint egyszerű archontológia. A munka ugyanis három, közel egyenlő részre oszlik. Az első harmad egy bevezető tanulmányfűzér, a második a tulajdonképpeni archontológia, harmadik pedig egy névmutató. A kötet végén, ráadásként egy térkép-gyűjtemény található, amiben végigkövethetjük a megye külső és belső (járások közötti) határainak változásait.

A bevezető tanulmányokat a különböző korszakokat összeállító levéltárosok készítették, és nagyjából azonos szerkezetet követnek. A tanulmányok elején áttekintik, hogy az adott időszakban milyen területi változásokon ment át a megye. A tanulmányok második része a megyei intézmény működésének és változásának az adott korszakra vonatkozó jellemzőit tekintik át. Befejezőként pedig minden írásban az adott időszak forrásadottságait, és a válogatási módszereket, szempontokat ismerhetjük meg.

Ezek a tanulmányok, némiképp a szükségből erényt kovácsolva, többek az archontológia egyszerű bevezetőjénél. Történetírásunk két hiányosságát kénytelenek valamiképpen pótolni az adott, szűk keretek között. Egyrészt, a többi megyéhez hasonlóan Zala történetéről sem rendelkezünk modern feldolgozással, másrészt általában a vármegye, mint sajátos intézmény történetét sem tekintette át még senki ilyen hosszú időtartamban. Mind a megyetörténetek, mind a megyei intézmény története történetírásuknak nagy hiánya.

A megyetörténetek mindig is nagy kihívást jelentettek a magyar történetírás számára. A megyék olyan természetes egységeknek tűnnek, mely keretek között megragadhatóak lennének az ország regionális különbségei, az eltérő fejlődésutak. A közigazgatási egységek azonban nem felelnek meg automatikusan társadalmi egységeknek. Zala megye példáján jól látható, hogy a határok gyakori változása is megnehezíti, hogy egy megyét egységben kezeljünk. Természetesen az archontológia bevezető fejezetei sem alkotják meg Zala megye történetét.

A megyék azonban nemcsak térbeli egységet alkotnak, hanem maga a megyei intézmény a magyar történelemben különleges, talán teljesen egyedülálló időbeli egységet is jelent. Szinte az egyetlen intézmény, társadalmi jelenség, amely a magyar állam kezdetétől napjainkig fennáll. Ennek köszönhetően egyedülálló lehetőséget ad a magyar társadalom fejlődésének hosszú időtartamú megfigyelésére.

Egészen 1848-ig a vármegye egyszerre volt a politizálás, a társadalmi érintkezés, a kulturális élet színtere. Nem egyszerűen egy közigazgatási vagy önkormányzati egység, hanem egyben törvényhozó, végrehajtó és bíraskodó intézmény is volt. A különböző hatalmi ágak összefonódása pedig nem valamifajta fejletlenség vagy archaikus jelenség,

hanem a rendi társadalom sajátos hatalom-felfogásának az eredménye volt, ami hozzájárult a közélet, a közvélemény sajátos formájának kialakulásához. Összességében a vármegye és a keretei között zajló események a helyi társadalmat szervezték. A megyei intézmény megértése azonban nem csak a középkori és korai újkor társadalom megértéséhez nélkülözhetetlen, hanem a belőle kinövő polgári társadalom megismerése se lehet nélküle teljes.

Erről a sajátos világról azonban ma még csak nagyon keveset tudunk. A történetírás eddig csak a várspáni rendszer kialakulásával, és nemesi vármegyévé történő átalakulásával foglalkozott behatóan. A genesis-történeteken túl azonban hiányoznak a megye működését felfejtő munkák. Ebben a tekintetben még mindig a harmincas években született, jogtörténeti beállítottságú munkákhoz kell fordulnunk.

Ezért érdemes a Zala megye archontológiájának bevezetését annak is elolvasnia, aki nem foglalkozik kimondottan Zala megyével. A tanulmányok egyrészt összefoglalják a szétszórtan előforduló, egy-egy részproblémával foglalkozó tanulmányok eredményeit. Másrészt a Zala megyei források feltárásával olyan beszámolókat ismerhetünk meg, amelyek bevezetnek a megye működésébe, bemutatják a különböző pozíciók kialakulását, jelentőségét. Itt most csak arra az egy részletre utalok, hogy a Molnár András által írott fejezetben megtalálható a tisztújítások menetének leírására. A tisztújítási és a választási rendszer korabeli működése megkerülhetetlen fontosságú a reformkor történetének, politikai kultúrájának megértése szempontjából (lásd „tisztújítási, követválasztási botrányok”). Az egymást időrendben követő tanulmányok egybecsengő állításai hosszabb időtartamú jelenségeket is megmutatnak: a megyei hatalom csúcsán álló főispán a középkortól kezdve egészen a 20. századig a központi hatalom képviselője volt. A hierarchia alján álló szolgabíró intézménye hasonló funkcionális állandóságot mutat: minden modernizációs kísérlet ellenére a járásokban mindig is egyesült személyében a végrehajtói és a bírói hatalom. A kötet bevezető tanulmányai jól példázzák, hogy az intézménytörténet nem merülhet ki a különböző törvények, szabályok, pozíciók, egy szóval a struktúra leírásában. A lényeg az intézmény működésének megragadása, az, hogy az egyének és csoportok hogyan használják és alakítják az intézmény nyújtotta mozgásteret. A megyei intézmény történetének megismeréséhez elengedhetetlenül fontos lenne ezen tanulmányok által megkezdett út folytatása.

A tulajdonképpeni archontológiában a szerzők nyolc korszakra osztották fel a megye történetét, a különböző időszakokon belül pedig a hivatali hierarchiát követve adják közre a megye – központi és járási – választott tisztségviselőinek, valamint kinevezett főtisztviselőinek nevét és szolgálati idejét. A középkorra nézve, természetesen általában nem határozható meg pontosan szolgálati idő kezdete és vége. Így a hagyományos módon az első és utolsó említés időpontjai vannak feltüntetve. A 17. század közepétől kezdődően már, a közgyűlési jegyzőkönyveknek köszönhetően, pontosabban meghatározhatóak a tisztségviselések időtartama is. Az archontológia azonban a Zala megyei tiszt- és tisztségviselők névsorán felül két kisebb meglepetést is tartogat. Megtalálható benne, egészen 1848-ig Zala megye országgyűlési követeinek listája, hiszen őket is a megyegyűléseken választották meg. Valamint a kötet a 17. századi Somogy megyei tisztviselők névsorát is tartalmazza, annak köszönhetően, hogy 1596-tól 1715-ig Somogy és Zala megyét egyesítették.

A névmutatóban ábécé rendben kerülnek felsorolásra az archontológiában előforduló személyek. De ez a névmutató nemcsak az archontológiát kiegészítő segédlet, hiszen mindenkinek a neve mögött időrendi sorrendben, és az időtartam megjelölésével felsorolja, az általa viselt tisztségeket is. Így a névmutató egyben több ezer személy életrajzának egyik fontos ívét is adja. A névmutató összeállítása már megmutatja, hogy milyen sokoldalúan használhatóak fel egy archontológiából nyerhető információk. Tovább lehet lépni akár az egyéni, akár a kollektív életrajzok irányában; genealógiával kombinálva pedig, családtörténetek is készíthetők segítségével. Ezeken az élettörténeteken keresztül akár az is vizsgálható, hogy az általunk fontosnak, és sokszor magától értőddőnek tartott korszakhatárok és törések mennyiben jelentettek valóban változást vagy törést, egy személy, egy család vagy egy társadalmi—foglalkozási csoport sorsában.

E munka egyik erénye, hogy valódi „alapkutatásokon” alapul, a levéltárosok az eredeti forrásokból, és nem feldolgozások felhasználásával állították össze a névsorokat. A kötet még jobban megmutatja, hogy mennyire nélkülözhetetlenek (lennének) az ehhez hasonló alapkutatások a történettudomány, és mindenek előtt a társadalomtörténet számára. Magyarországon sajnálatos módon, először és utoljára a 19. század végén, a századforduló táján születtek szisztematikusan gyűjtött és rendezett adatokat tartalmazó munkák. Gondolok egyrészt a Nagy Iván munkáját követő megyei nemesi genealógiákra, másrészt a millenniumi vármegyétörténet sorozatra.¹ A hatvanas-hetvenes években, a kvantitatív és kollektív munkák nagy korszakában is csak néhány jelentős adatbázis született meg. Először talán azt gondoljuk, hogy az archontológia és a genealógia (talán némi lenézéssel a segédtudományok gyűjtőnévvel illetjük őket) valami elavult és poros dolog, ami az antikvárius, de legjobb esetben is a pozitivisták történetírás kelléke volt. A kvantitatív történetírás hulláma éppen, hogy valamiképpen újjáélesztheti ezeket a régi módszereket. Az egyedi életutak és események rekonstruálása nem ítéli szükség-szerűen magányos munkára a történetészt. Egy ideális kvantitatív társadalom-történet-írásnak pontosan olyan alap- (és nem segéd-) információkra van szüksége, (a „statisztikai korszakból” éppúgy, mint a korábbiakból) amelyeket többek között az archontológia tud nyújtani: tömeges, de egyben konkrét személyekhez köthető adatokra.

Az archontológia szerzői azokra az olvasókra és kutatókra is gondoltak, akik a későbbiekben saját adataikkal szeretnék pontosítani a munka esetleges pontatlanságait. A (remélhetőleg nem túl távoli) jövőben az archontológia elektronikus változata elérhető lesz a Zala Megyei Levéltár honlapján, ahol lehetőség nyílik az adatbázis folyamatos javítására.

Írta: Sohajda Ferenc

¹ Csak zárójelben jegyzem meg, hogy ezek a munkák részét képezték annak a nagy erőfeszítésnek, amely során először alkotta meg a maga egészében a magyar társadalom saját nemzeti emlékezetét és történetét. Ezek, a ma már talán kevésbé jelentősnek, esetenként dilettánsnak tartott munkák ugyanolyan fontosak voltak az emlékezet- és történelemalkotás; és ezzel az identitásalkotás szempontjából, mint a nagy összefoglaló történeti munkák vagy a kiállítások. Hiszen adatok nélkül nehezen alkotható meg új történelem. Zala megye archontológiája szintén egy millennium évében és keretében jelent meg, ahogy ezt fel is tüntetik a kötetben. Ennek apropóján a politika, a hatalom részéről mintha hallható is (lenne) lett volna valamifajta igény ismét egy új történelem és emlékezet megalkotására. Ezt azonban lehetetlen lenne megalkotni a Zala megyei archontológiához hasonló nagy és kollektív munkák nélkül, ami sajnos nem talált követőre a millenáris évben.